

Nida Vasiliauskaitė

ANAMORFINĖS STRATEGIJOS LIETUVOJE

Audronė Žukauskaitė.

*Anamorfozės: nepamatinės filosofijos problemos.
Vilnius: Versus aureus, 2005. – 256 p.*

Pačiais naujaisiais tyrimų duomenimis, filosofija Lietuvoje, pasirodo, beveik arba visiškai neegzistuoja. Šios liūdno situacijos priežastis kolegų filosofai suvokia įvairiai ir, reikia pripažinti, gan prieštaringai: vienas profesorius tvirtina, kad „mūsų filosofiniai tekstai sukurti tik gero citavimo kaina“ (mes tik imituojame Vakarų filosofiją, dubliuojame dubliavimą, užuot savomis rankomis rentę naują didingą statinį iš vietinių akmenų), kitas atvirai filosofija vadina tik tai, ką daro jis pats (panašu, kad savo tekstus jis laiko vienintele filosofijos „vieta“ ne tik Lietuvoje, bet ir visame nūdienos akademiniam pasaulyje), trečiam kai kurių kolegų straipsniai – „ne filosofija“, nes neleistinai suartėja su logika, socialiniais mokslais arba literatūra: kaip filosofiniams tekstams, jiems esą kažko stinga (tikriausiai pačios esmės) arba kažko perdaug, jie nepakenčiamai analitiški arba, atvirkščiai, nepadoriai „postmodernūs“. Dar kiti pasigenda tokios filosofijos, kuri „aptartų tikrovę“ (ji, tikrovė, „yra čia“ ir romiai laukia mūsų dėmesio) ir, negana to, ją pagerintų, teiktų Tėvynei apčiuopiamą praktinę naudą, užuot tik eikvojusi mokesčių mokėtojų pinigus.

Ten, kur (deklaratyviai) puoselėjamas filosofijos „autentiškumo“, „filosofinės esencijos“ ir žanrinio grynumo idealas ir vis dar tikima turint sugebėjimų tą autentiškumą išvelgti remiantis stabiliais, aiškiais, patikimais žanro kriteri-

jais, galima neabejoti: ši knyga papildys „nefilosofijos“ lentyną kaip pavyzdinė „madingo filosofijos nuopuolio“ apraiška. Tiksliau, filosofijos, kuri nė nemano spręsti „pamatinių problemų“, „būti autentiška“ ir apverkti „tikrovės praradimo“, o todėl, savaime suprantama, neturi jokios moralinės teisės vadintis filosofija (*moralinės*, nes filosofinį konservatizmą dažnai grindžia moralinis ir socialinis konservatizmas, o ne gilios teorinės priežastys). Toks mąstymas ne tik neranda kelio prie pirmapradžio Būties ir Filosofijos šaltinio (keista – juk Lietuvoje šaltinio adresas gerai žinomas, nors ir nepastovus: tai Siesarties slėnis, tai Šešuolos kalva, tai kosmopolis...), bet drįsta abejoti jį radusiais ir, o tai dar baisiau, drįsta nežvelgti į šaltinį ir jo paieškas rimtai. Užuoat vaikęsis ikidiskursyvios tikrovės žaltvykslę, įprastą optiką jis siūlo keisti anamorfine.

Pažodžiui *anamorfozė* reiškia vaizdą, iškraipytą taip, kad jis atpažįstamas tik žiūrint tam tikru kampu. Dažniausiai minimas anamorfozės pavyzdys – Hanso Holbeino paveikslas *Ambasadoriai*, vaizduojantis du užsienio pasiuntinius Anglijos karaliaus Henriko VIII dvare. Paveikslas apačioje yra pailga dėmė, kuri neatidais žiūrovo gali nesudominti, bet, atitinkamai pažvelgus, pasirodo esanti kaukolė. Kartą pastebėta, ši detalė visiškai pakeičia paveikslą suvokimą: svarbų įvykį mirties motyvas paverčia tuščia manieringa poza, solidžią savimi pasitikinčių pasiuntinių eleganciją persmelkia makabriška šypsena (*sic transit gloria mundi...*). Anamorfinė optinė praktika sutelkia dėmesį į tai, kas iki tol slėpėsi periferijoje, ir leidžia išvysti kai ką naują, detales, kurių šviesoje visuma įgauna kitą, netikėtą prasmę. Perimta iš menotyros, Jacques'o Lacano, Slavojaus Žižeko ir Audronės Žukauskaitės tekstuose *anamorfozės* sąvoka žymi pastangą panaikinti klasikinę objektyvios tikrovės ir subjektyvaus jos suvokimo, autentiško ir iškreipto žvilgsnio, originalo ir kopijos priešpriešą. Pasak Žukauskaitės, „Tai, ką matome anamorfiskai arba iškreiptai, *ir yra* mūsų objektyvi tikrovė. Konvencionalus matymas yra projektuojantis ir racionalus; anamorfinis matymas, priešingai, nepateikia jokio išsamaus vaizdo, nesukuria pasaulėvaizdžio; jei anamorfozės būdu ką ir matome, tai tik netiesiogiai, įstrižai ar įžambiai, tačiau būtent šis aplinkkelis sukuria mūsų suvokimo rezultatą“ (p. 7–8).

„Anamorfinis matymas“, „tikrovės nuvertėjimas“ ir kiti „postmodernizmo postulatai“ Lietuvoje dažnai išties suprantami pažodžiui, todėl priešišku- mą tokio tipo diskursui nelengva traktuoti vien kaip grynai akademinę polemiką. Nepakantumą skirtybei, atkaklų „tikrumo“, „autentiškumo“ („Ar tai, ką tu darai, yra autentiška?“, neseniai manęs paklausė bendraamžis kolega; tą akimirką jis atrodė itin nuoširdus), „turiningumo“ siekį (kuris, prisipažinsiu, nesiliauja mane stebinęs savo poleminiu įkarščiu) Žukauskaitė vadina *pasija tikrovei* ir, ko gero, pagrįstai, laiko „tiksliausia falocentrinės filosofijos charakteristika“ (p. 69). Mat tikrovės recidyvą akademiniam diskurse lydi „amžinojo moteriškumo“ fantazija, kaip dar viena binarinio esencializmo apraiška (Siesarties slėnio ieškotojai savo pasijų objektą – trokštamą „tikrovę“ – neatsitik-

tinai žymi „moters“ metafora: ontologinė struktūra jiems atitinka jų mąstymo struktūrą, nes patriarchija šiam mąstymui yra gelminė „būties tiesa“). Neatsitiktinumas, autorės manymu, ir tai, kad Lietuvos akademineje bendruomenėje „moteris neegzistuoja“ – kitaip tariant, ji yra „tokia tikrovės forma, kuri egzistuoja nepasirodyma, neįgydama simbolinės raiškos“ (p. 65). Čia man norėtųsi šiek tiek perfrazuoti: ne, ji egzistuoja, bet būtent *kaip moteris* šliogeriška prasme, per savo neegzistavimą – ji „egzistuoja“ tiek, kiek kiekviena savo akademinė epifanija, netgi jos habilitacijos akto metu, leidžia suprasti „būkite atlidūs – aš juk tik moteris, aš – nepavojinga, aš žinau savo vietą“.

Kita numanoma tikrovės pasijos priežastis – humoro jausmo stygius. Būti neautentišku (nerasti Siesarties) – dar nieko, bet juoktis iš autentiško/neautentiško, tiesaus/iškreipto perskyros ir siūlyti anamorfinį skaitymo-rašymo-matymo-mąstymo būdą, kuris ištirpdo visą Siesarties landšaftą – tai jau nedovanotina. Filosofija Lietuvoje – ne *Gay Science*, o rimtas užsiėmimas (nesvarbu, kad, vietinių filosofų įsitikinimu, mūsų krašte jos nėra ne tik pirma, bet ir antra prasme). Iš tikrovės (ir kitų tikrų dalykų) juoktis negalima. Juoktis – nefilosofiška, neakademiška, galų gale nepadoru (ne, tikrovės pasija netrukdo eksplicitiškai *skelbti* humoro svarbą filosofijai – ji trukdo tik *turėti* humoro jausmą: tai skirtingi dalykai).

Lietuviškame filosofijos kontekste Žukauskaitės knyga plėtoja alternatyvią šiuolaikinės filosofijos programą, tą, kuri tęsia būtent *Gay Science* tradiciją. Autentiškos, fundamentinės, „nedubliuotos“ filosofijos vizijai ji priešina filosofiją kaip pastišą-parodiją, kaip demokratinę kartojimo, imitavimo, citavimo, simuliacijos, stilizavimo, ironizavimo, falsifikavimo praktiką. Filosofiją, kuri citatą suvoktų ne kaip prievartą, o kaip „išlaisvinančią pareigą“ (p. 71), kuri, žaisdama citatomis, rodytų, kaip performatyvaus kartojimo dėka kuriami „originalumo“, „autentiškumo“, „tikrovės“, „substanyvumo“, „objektyvumo“, „natūralumo“, „racionalumo“ efektai ir taip kvestionuotų jų prioritetą, jų besąlygišką duotybę, kviestų permąstyti (nebūtinai galutinai atmesti) šias sąvokas, pažvelgti į seną problematiką naujai ir, kartu su knygoje aptariamais autoriais, pamatyti problemas ten, kur dažnai net neįtariama jų esant. Užtuot apverkus „natūralios“ tvarkos nebuvimą, ji siūlo priimti kitas žaidimo taisykles ir mėgautis jo teikiamomis galimybėmis, suteikti filosofijai kaip *pasijai* pozityvią prasmę suprantant ją kaip tikrovę patvirtinančią intensyvumą.

Knygą sudaro keturios pagrindinės dalys, kurių kiekviena nagrinėja skirtingus probleminius laukus ir pristato skirtingas anamorfinės strategijas, kurios, autorės manymu, leidžia išvelgti juose tai, kas išslysta vartojant įprastinį filosofinių kategorijų aparatą (tai ir motyvuoja anamorfinės perspektyvos pasirinkimą). Pirma dalis nagrinėja tai, ką autorė vadina postmodernaus proto antinomijomis (viena vertus, postmoderni filosofija teigia tikrovės virsmą simuliacijos klodais, kita vertus, postmodernizmas neretai apibūdinamas kaip praktikų seka, kuri

objektą išstato tiesiogiai). Antra dalis skirta socialinės erdvės pavidalų, kurių nefiksuoja tradiciniai griežti, vienareikšmiškumo, tikslumo, reguliarumo siekiantys tyrimo metodai ir kurie pasirodo tik žvelgiant anamorfiškai (autorė mini ektopiją, utopiją ir heterotopiją), analizei. Trečia dalis narsto šiuolaikinės etikos aporijas, pasitelkdama kertinę transgresijos sąvoką: autorė pagrįstai nurodo, kad šiandien etikoje objektyvių kriterijų, moralės dėsnių, universalių elgesio principų paieškų bergždumas gali būti laikomas išeities pozicija, duotybe, ir viintele etinio santykio galimybe tampa egzistuojančių dėsnių, normų, įstatymų transgresija (peržengimas, pažeidimas, tačiau toks, kuris ne tiesiog laužo esamas normas, bet naujai apibrėžia tai, kas laikoma arba laikytina norma), tad šiuolaikinė etika įmanoma tik kaip universali transgresija. Ketvirtoji, paskutinė, dalis tyrinėja vizualinės galios (žvilgsnio) poveikį subjektui ir mėgina identifikuoti įvairias panoptikume atsidūrusio subjekto elgsenos strategijas.

Žukauskaitė analizuoja Jacques'o Lacano, Slavojaus Žižeko, Jeano Baudrillardo, Gilles'io Deleuze'o, Felixo Guattari, Emmanuelio Levino, Jacques'o Derrida, Julijos Kristevos, Judith Butler ir kitų šiuolaikinių autorių tekstus, neretai pasiūlydama įdomių kritinių pastabų ir išvalgų. Tačiau filosofiniais tektais čia neapsiribojama: pagrindines analizės temas – tokias kaip kapitalizmas ir biopolitika, geismas ir šizofrenija, tikrovė ir simuliakrai, kūnas, seksualumas ir lytis – Žukauskaitė susieja su platesniu kultūriniu kontekstu, nagrinėdama meno kūrinis, grožinę literatūrą ir socialinius reiškinius, taip tiek formos, tiek turinio atžvilgiu sveikintinai ardydama ir plėsdama Lietuvoje vis dar gajų išankstinį normatyvinį vaizdinį kaip turi atrodyti „tikrai filosofinė knyga“, jeigu ji tikisi pakliūti į atitinkamą garbingą lentyną. Ypač jei tikisi pakliūti dabar.

Knyga parašyta „savam“ skaitytojui, jau turinčiam nemenką specialių filosofinių tekstų skaitymo patirtį, kurio jau nebereikia įvedinėti į problematiką ir kuris pajėgus išsiversti be vartojamų filosofemų žodynėlio. Manychiau, tai ir privalumas, ir trūkumas kartu: privalumas, nes rodo mūsų filosofinės kultūros profesionalėjimą, specializacijos atsiradimą ir pagarbą skaitytojui, trūkumas, nes šiandien tokių skaitytojų tikriausiai yra bent dešimtertopai mažiau, nei knygos egzempliorių, jų ratas mažesnis net už profesionalių filosofų ratą.

Dar vienas mane šiek tiek neraminantis momentas glūdi pačioje *anamorfozės* idėjoje (kuriai simpatizuoju): ši idėja *volens nolens* numato, kad „įkypas“ žvilgsnis leidžia išvysti kažką „ten“, net jei tą „ten“ kuria pats žvilgsnis: kaukolė paveiksle yra ir tada, kai mes jos nematome, anamorfinė perspektyva, kantiškai sakant, tik išryškina ją „mums“, bet išryškėjimas įmanomas tik su sąlyga, kad „prieš tai“ ji „ten“ yra. Tad ar tikrai ši patraukli metafora teikia tai, ką žada: galimybę įveikti „objektyvios tikrovės“ ir „subjektyvaus suvokimo“ priešpriešą? Kas, jei ji nejučiomis tik subtiliau pertapo seną drobę?